Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

OILADA O‘SMIRLARNI MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYALASHNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Nasirov Botir Mazbutovich
Osiyo xalqaro universiteti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi magistranti

Avezov O.R.
Psixologiya fanlari falsafa doktori (PhD), professor
Osiyo xalqaro universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrasi mudiri

Annotatsiya: Maqolada oilada o‘smirlarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari yoritilgan. Buxoro va Farg‘ona viloyatlarida 490 nafar respondent ishtirokida o‘tkazilgan tadqiqotda demokratik tarbiya uslubi bilan milliy qadriyatlarning ichkilashtirilishi o‘rtasida kuchli bog‘liqlik ($r=0,68$; $p<0,01$), qishloq va shahar o‘smirlari o‘rtasida kognitiv farq (58% va 36%) aniqlangan. Ota-onalar, maktab va mahalla uchun amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, milliy qadriyatlar, oilaviy tarbiya, milliy identiklik, tarbiya uslublari, korrelyatsion tahlil.

Аннотация. В статье рассматриваются социально-психологические особенности воспитания подростков в семье на основе национальных ценностей. На материале 490 респондентов Бухарской и Ферганской областей выявлена сильная связь демократического стиля воспитания с интериоризацией ценностей ($r=0,68$; $p<0,01$), а также различия между сельскими и городскими подростками (58% и 36%). Даны рекомендации для родителей, школы и махалли.

Ключевые слова: подростковый возраст, национальные ценности, семейное воспитание, национальная идентичность, стили воспитания.

Abstract. This article examines the socio-psychological characteristics of raising adolescents on the basis of national values. Based on 490 respondents from the Bukhara and Fergana regions, a strong link was found between democratic parenting and value internalization ($r=0.68$; $p<0.01$), along with rural–urban differences (58% and 36%). Practical recommendations are offered for parents, schools, and the mahalla.

Keywords: adolescence, national values, family upbringing, national identity, parenting styles.

Kirish

Globallashuv va raqamli texnologiyalarning kuchayishi sharoitida o‘smirlar milliy ildizlaridan uzoqlashish xavfi ostida qolmoqda. Davlatimiz rahbari ta’kidlaganidek, yoshlarda mafkuraviy immunitet va vatanparvarlik ruhini shakllantirish bugungi kunning dolzarb talabidir. O‘smirlik davri shaxsning qadriyatli orientatsiyalari faol shakllanadigan murakkab bosqich bo‘lib, ba’zi oilalarda milliy tarbiya an’analarining zaiflashayotgani bu jarayonga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. E. Erikson, L.S. Vigotskiy va D. Baumrindning nazariy ishlariga, shuningdek E.G‘. G‘oziyev, V.M. Karimova kabi o‘zbek olimlarining tadqiqotlariga qaramay, oilada milliy qadriyatlar asosida tarbiyaning yaxlit ijtimoiy-psixologik modeli yetarlicha o‘rganilmagan. Ushbu maqolaning maqsadi — mazkur masalani empirik tadqiqot asosida yoritish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot Buxoro va Farg‘ona viloyatlarida 490 nafar respondent — 210 nafar 12–15 yoshli o‘smir va 210 nafar ularning ota-onasi, shuningdek 180 nuklear va 130 kengaytirilgan oila negizida o‘tkazildi, shahar va qishloq muhiti qamrab olindi. Empirik usullar sifatida M. Rokichning «Qadriyatli yo‘nalishlar» metodikasi, E.G. Eydemillerning «ADI» metodikasi, so‘rovnoma va suhbat qo‘llanildi; ma’lumotlar Pirson (r) va Spirmen (ρ) korrelyatsiya koeffitsiyentlari hamda Styudent t-mezoni orqali qayta ishlandi.

Tadqiqot natijalari va tahlili

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, qishloq o‘smirlarining 58 foizida milliy qadriyatlar haqidagi tasavvurlar yuqori darajada shakllangan, shaharda bu ko‘rsatkich 36 foizni tashkil etdi — bu farq ko‘p avlodli oilalar institutining qishloqda yaxshiroq saqlanganligi bilan izohlanadi. M. Rokich metodikasi bo‘yicha o‘smirlar ierarxiyasida «Oila xavfsizligi va baxti» (M=2,1) va «Milliy g‘urur va vatanparvarlik» (M=3,4) terminal qadriyatlar, «Kattalarga hurmat» (M=2,4) va «Mas’uliyatlilik» (M=3,1) esa instrumental qadriyatlar orasida yetakchilik qildi (1-jadval).

№	Terminal qadriyatlar (maqsad-qadriyatlar)	O‘rtacha rang ko‘rsatkichi (M)	Instrumental qadriyatlar (vosita-qadriyatlar)	O‘rtacha rang ko‘rsatkichi (M)
1	Oila xavfsizligi va baxti	2,1	Kattalarga hurmat va xushmuomalalik	2,4
2	Milliy g‘urur va vatanparvarlik	3,4	Mas’uliyatlilik va burch hissi	3,1
3	Do‘stlik va sadoqat	4,2	Mehnatsevarlik va qat’iyatlilik	3,9
4	Intellektual rivojlanish va ilm	5,6	Mustaqillik va erkinlik	5,2
5	Moddiy ta’minlanganlik	6,8	Bag‘rikenglik va andisha	5,8

Korrelyatsion tahlil demokratik tarbiya uslubi bilan milliy qadriyatlar interiorizatsiyasi o‘rtasida kuchli ijobiy bog‘liqlik ($r=0,68$; $p<0,01$) borligini, avtoritar uslub esa kognitiv dissonans ($r=-0,45$) va

emotsional beqarorlikni (r=−0,51) kuchaytirishini ko‘rsatdi. Kattalarga hurmat empatiya bilan (r=0,72), milliy g‘urur esa ijtimoiy moslashuv bilan (r=0,58) kuchli bog‘liq (2-jadval). Shuningdek, qiz bolalarda andisha va emotsional sezgirlik, o‘g‘il bolalarda esa mas’uliyat va mustaqillik ko‘rsatkichlari ustunroq namoyon bo‘ldi.

Psixologik ko‘rsatkichlar juftligi	Korrelyatsiya koeffitsiyenti (r)	Ishonchlilik darajasi (p)	Aloqa xususiyati
Demokratik tarbiya uslubi ↔ Milliy qadriyatlar interiorizatsiyasi	+0,68	p<0,01	Kuchli to‘g‘ri
Avtoritar tarbiya uslubi ↔ Qadriyatlarga oid kognitiv dissonans	−0,45	p<0,05	Teskari
Kattalarga hurmat ↔ Empatiya darajasi	+0,72	p<0,01	Kuchli to‘g‘ri
Oilaviy burch hissi ↔ Mas’uliyatlilik	+0,64	p<0,01	To‘g‘ri
Avtoritar tarbiya ↔ Emotsional barqarorlik	−0,51	p<0,05	Teskari
Milliy g‘urur ↔ Ijtimoiy moslashuv	+0,58	p<0,01	To‘g‘ri
Maqsadsiz muloqot ↔ Qadriyatlar inqirozi	+0,49	p<0,05	To‘g‘ri

Amaliy tavsiyalar

Olingan natijalar asosida quyidagilar tavsiya etiladi: ota-onalar uchun — muloqotni demokratlashtirish, emotsional yaqinlik va shaxsiy namuna orqali tarbiyalash; ta’lim muassasalari uchun — «Ota-onalar universiteti» klublarini tashkil etish va o‘smirlar qadriyatlarini muntazam monitoring qilish; mahalla va ijtimoiy tizim uchun — «Oila — maktab — mahalla» uch tomonlama hamkorlik modelini mustahkamlash hamda raqamli makonda milliy qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi kontent yaratish.

Xulosa

Tadqiqot oilada o‘smirlarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash jarayoni o‘smir shaxsining kognitiv, emotsional va xulq-atvor komponentlariga kompleks ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Demokratik va emotsional iliq oilaviy muhit milliy qadriyatlarning ongli ichkilashtirilishi uchun asosiy zamin yaratadi, avtoritar uslub esa aksincha ta’sir ko‘rsatadi. Olingan natijalar oila, ta’lim muassasasi va mahalla hamkorligini mustahkamlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: Tasvir, 2022. – B. 114–115.
2. Vыgotskiy L.S. Pedologiya podrostka // Sobr. soch. v 6 t. T. 4. – M.: Pedagogika, 1984. – S. 5–243.
3. Erikson E.H. Identity: Yoshlik va inqiroz. – Nyu-York: Norton & Company, 2015. – 336 b.
4. Baumrind D. Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior // Genetic Psychology Monographs. – 1967. – Vol. 75. – P. 43–88.
5. Rokeach M. Inson qadriyatlarining tabiati // Free Press. – Nyu-York, 2013. – 5-son. – 24–31-betlar.
6. Eidemiller E.G., Yustitskis V. Oilaviy psixologiya va psixoterapiya. – Sankt-Peterburg: Piter, 2018. – 672 b.
7. G‘oziyev E.G‘. Ontogenez psixologiyasi: darslik. – Toshkent: Noshir, 2020. – 360 b.
8. Shoumarov G.B. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2008. – B. 165–171.